

УДК 340.130.53(477):343.8

ГУМАНІЗАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Скворцова О. В.

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, м. Сімферополь, Україна

У статті на підставі положень чинного Кримінального кодексу України аналізується наявність стандартів гуманізму у сфері відповідальності за економічні злочини; відзначається суперечливий характер змін кримінального законодавства в частині відповідальності за злочини у сфері економіки.

Ключові слова: економічні злочини, гуманізація відповідальності, пом'якшення кримінального покарання, декриміналізація злочинів, злочини у сфері економіки.

Доцільність та проблеми ліквідації або пом'якшення кримінальної відповідальності за злочини у сфері економіки на сьогоднішній день вивчені недостатньо. В основному це пов'язано з поспішністю прийняття таких змін у законодавстві. На сьогодні щодо цих перетворень є лише оцінки окремих експертів [1, 2, 3 та ін.], що зумовлює *актуальність* здійснюваного дослідження. *Метою* роботи є встановлення на підставі положень чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України наявності стандартів гуманізму у сфері відповідальності за економічні злочини.

При цьому, на наш погляд, аналізу гуманізації відповідальності за злочини у сфері економіки в сучасному кримінальному законодавстві має передувати дослідження історичних засад регламентації та встановлення кримінальної відповідальності й покарання за економічні злочини в кримінальному законодавстві минулих років. Це дасть можливість виявити основні напрямки розвитку законодавства у цій сфері, простежити його взаємозв'язок із соціально-економічними умовами життя суспільства і держави в цілому.

Особливий інтерес у цьому ракурсі дослідження для нас викликає КК України 1960 року [4], який був введений в дію в 1961 році. Цей кодекс показав свою довговічність, оскільки проіснував, хоча і з численними змінами й доповненнями, до 1 вересня 2001 року – до впровадження нового КК України 2001 року [5].

Характерною особливістю КК України 1960 року (як і КК України 2001 року) є побудова глав (відповідно – розділів) його Особливої частини за родовим об'єктом посягання. Цей кодекс містив три самостійні глави – V, VI, VII, що передбачали відповідальність за майнові, господарські та посадові злочини. Цей факт є примітним з огляду на те, що за ознаками спільності родових об'єктів сьогодні, з урахуванням положень чинного КК України 2001 року, в число економічних злочинів можна включити: розділ VI «Злочини проти власності» (крадіжка, грабіж, шахрайство тощо), розділ VII КК України «Злочини у сфері господарської діяльності» (фіктивне підприємництво, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо) і, у зв'язку з набранням чинності нового антикорупційного законодавства [6], розділ XVII КК України в частині злочинів, які регламентують відповідальність за посягання у сфері службової діяльності в юридичних особах приватного права та

професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, комерційний підкуп такої особи, зловживання повноваженнями особами, що надають публічні послуги тощо).

Однак такі злочини, як контрабанда, виготовлення і збут підроблених грошей, порушення правил про валютні операції, були віднесені не до господарських злочинів, а до інших злочинів проти держави. При цьому рівень оцінки суспільної небезпеки цих злочинів був надзвичайно високий: до 1990 року за такі злочини, скоєні при обтяжуючих обставинах, передбачалася смертна кара [7, с. 67].

У КК України 1960 року, згідно з положеннями ст.ст. 1, 3, 7 [4], скасовувалася аналогія закону, яка досить широко застосовувалася раніше (наприклад, у період війни продаж товарів за підвищеною ціною (навіть при відсутності скупки) найчастіше розглядався судами як спекуляція).

З прийняттям КК України 2001 року таке діяння, як порушення правил про валютні операції, було декриміналізовано. Відповідальність за незаконний обіг підроблених грошей (ст. 199 КК [5]), контрабанду (ст. 201 КК [5]) передбачена в розділі КК «Злочини у сфері господарської діяльності». Також в 2008 році в санкціях, що передбачають відповідальність за низку злочинів у сфері господарської діяльності (ст.ст. 207, 210, 211 та ін. КК [8]), були знижені нижні і верхні границі покарання у вигляді позбавлення волі. Тобто в питаннях регламентації та встановлення відповідальності за економічні злочини спостерігався розвиток шляхом гуманізації: позначається тенденція до зміни родового об'єкта злочину в залежності від оцінки законодавцем суспільної небезпеки скоєних діянь; пом'якшуються заходи кримінального покарання.

Подальші зміни відповідальності за економічні злочини базуються на прагненні привести законодавство у цій сфері до європейських стандартів. Адже надмірна криміналізація правопорушень, наприклад, у сфері бізнесу, призводить, з одного боку до обмеження прав і свобод громадян, зниження їх підприємницької активності, а з іншого – не приносить жодної вигоди для держави, яка фактично не отримує належного покриття шкоди, завданої такими протиправними діями. Тобто законодавець відштовхувався від позиції, що за скоєння злочинів у сфері економіки ефективними можуть бути, перш за все, ті заходи кримінального покарання, які здатні економічно впливати на злочинця, роблячи його протиправну поведінку економічно не вигідною.

15 листопада 2011 Верховна Рада України прийняла закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» (далі – Закон) [9], який набув чинності 17 січня 2012 року. Закон вніс зміни, в тому числі, в чинний на той час Кримінально-процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний кодекс України та КК України. Ці зміни були спрямовані на зниження тяжкості покарання щодо низки протиправних діянь у сфері економічної діяльності.

У першу чергу слід вказати, що Закон декриміналізував 17 складів злочинів, які входили в розділ VII КК України «Злочини у сфері господарської діяльності». Серед таких: порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг (ст. 202), зайняття забороненими видами господарської діяльності (ст. 203), ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (ст. 207), незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків (ст.

208), порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння (ст. 214), підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків (ст. 215), незаконне виготовлення, збут або використання державного пробірної клейма (ст. 217), фіктивне банкрутство (ст. 218), приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220), незаконні дії у разі банкрутства (ст. 221), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 223), обман покупців та замовників (ст. 225), фальсифікація засобів вимірювання (ст. 226), примушування до антиконкурентних узгоджених дій (ст. 228), незаконні дії щодо приватизаційних паперів (ст. 234), недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств та їх подальшого використання (ст. 235). За скоєння таких правопорушень встановлена адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафів. З санкцій цих статей, відповідно, виключені положення щодо застосування до правопорушників таких видів покарань, як виправні роботи, обмеження та позбавлення волі. Деякі господарські злочини, що залишилися в чинному КК, не будуть каратися позбавленням волі, обмеженням волі, а тільки штрафами (наприклад, ст.ст. 203-2, 219, 222 та ін.) Однак розмір штрафів істотно зріс. Крім цього декриміналізована ст. 201 КК «Контрабанда» в частині незаконного переміщення через митний кордон України товарів (товарна контрабанда). В оновленому варіанті КК відповідальність передбачається тільки за контрабанду культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів і спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

З одного боку, прийнятий Закон дійсно є гуманним. Частина економічних злочинів була декриміналізована, тобто переведена з рангу злочинів в ранг правопорушень. Інші істотно гуманізували, а саме: покарання за їх вчинення було знижено до рівня штрафів.

З іншого боку, розміри штрафів за економічні злочини в більшості випадків конкретною сумою не будуть обмежені, що дає підставу говорити не про зменшення, а про збільшення кримінальної відповідальності за такі діяння. Адже відповідно до змін, що були внесені Законом у ст. 53 КК, «за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання у вигляді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути менше розміру майнової шкоди, заподіяної злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу» [5].

Вимога щодо пропорційності розміру штрафу рівню майнової шкоди у позначеній ситуації породжує проблему визначення одиниці виміру цих збитків (або злочинних доходів). Відомо, згідно з п. 5 підрозділу I Розділу XX Податкового кодексу України [10], що при призначенні штрафу в якості основного або додаткового покарання суд повинен виходити з того, що неоподатковуваний мінімум доходів громадян, який використовується для визначення розміру штрафу, становить суму в 17 гривень, а в частині кваліфікації злочинів сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги. До 31 грудня 2014 року для цілей застосування зазначених положень розмір податкової соціальної пільги становить 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленого законом на 1 січня звітного податкового року (а з 1 січня 2015 року це буде 100% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у роз-

рахунку на місяць), встановленого законом на 1 січня звітного податкового року). Тобто для кваліфікації злочинів сьогодні застосовується сума неоподаткованого мінімуму в розмірі 573, 5 гривень (тому що прожитковий мінімум для працездатних осіб з 1 січня 2013 року становить 1147 гривень [11]).

Виникає питання: як співвідносити ці неоподатковані мінімуми? Якщо говорити суто про юридичну рівність, можлива ситуація, коли винний за вчинене діяння у сфері економіки зможе відкупитися лише частиною незаконно набутого майна без обмеження або позбавлення волі. При фактичній рівності в грошовому вираженні розмір відповідальності буде прирівнюватися до розмаху правопорушення. Тоді за рахунок яких коштів винний має виплачувати величезну суму штрафу у випадку, наприклад, конфіскації майна? Навіть нові положення ст. 53 КК про можливість заміни штрафу покаранням у вигляді позбавлення волі в разі його несплати протягом року (максимально можливий період розстрочки) [5] не здатні вирішити цю проблему в рамках правового поля, оскільки встановлюють привілеї за ознакою майнового стану особи, що є неприпустимим в правовій державі, виходячи зі змісту ст. 24 Конституції України [12], і може призвести до зростання соціальної нерівності в суспільстві. Ясно одне: ряд положень Закону потребує доопрацювання і більш детального роз'яснення.

В цілому, проаналізовані зміни кримінального законодавства в частині відповідальності за економічні злочини носять позитивний характер і повинні сприяти підвищенню стандартів гуманізму у досліджуваній кримінально-правовій сфері. Чи є намічена тенденція виправданною, покаже лише практика.

Список літератури:

1. Силенко В. Декриміналізація по-українськи як захист інтересів нечистих на руку акул капіталізму [Електронний ресурс] / Прогресивна соціалістическа партія України, 11 января 2012 г. — Режим доступу: http://www.vitrenko.org/start.php?lang=1&article_id=13859.
2. Портнов А. Закон о гуманизации ответственности за хозяйственные правонарушения позволит выйти на свободу тысячам людей [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представительство Президента України, 13 декабря 2011 г. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/news/22281.html>.
3. Бодня Т. В Украине исчезнет товарная контрабанда. Из Уголовного кодекса [Електронний ресурс] / Международное Агентство Информационных Расследований, 5 июля 2011 г. — Режим доступу: mail.in.ua/inquest/show/id/11518.
4. Уголовный кодекс Украины от 28 декабря 1960 г. // Ведомости Верховной Рады. — 1961. — № 2. — ст. 14.
5. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 5 февраля 2012 года). — Х. : «Одиссей», 2012. — 248 с.
6. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні» від 7 квітня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 40. — ст. 404.
7. Уголовное право. Общая часть / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Ю. М. Ткачевского, Г. Н. Борзенкова. — М. : Изд-во Московского университета, 1993. — 431 с.
8. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 сентября 2011 года). — Х. : «Одиссей», 2011. — 248 с.
9. Закон Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины по гуманизации ответственности за правонарушения в сфере хозяйственной деятельности» от 15 ноября 2011 г. // Голос України. — 17.12.2011. — № 239.
10. Налоговый кодекс Украины : в ред. от 2 декабря 2010 г. // Голос України. — 04.12.2010. — № 229-230.
11. Закон Украины «О государственном бюджете Украины на 2013 год» от 6 декабря 2012 г. // Ведомости Верховной Рады Украины. — 2013. — № 5-6. — ст. 60.
12. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Голос України. — 27.07.1996. — № 138 (1388).

Скворцова О.В. Гуманізація відповідальності за преступления в сфері економіки в сучасному кримінальному законодавстві України / О. В. Скворцова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. — 2013. — Т. 26 (65). № 1. — С. 284-288.

В статті на основі положень діючого Уголовного кодексу України аналізується наявність стандартів гуманізму в сфері відповідальності за економічні преступления; відзначається

противоречивый характер изменений уголовного законодательства в части ответственности за преступления в сфере экономики.

Ключевые слова: экономические преступления, гуманизация ответственности, смягчение уголовного наказания, декриминализация преступлений, преступления в сфере экономики.

Skvortsova O. V. Humanization of Responsibility for Economic Crimes in Modern Criminal Law of Ukraine / O. V. Skvortsova // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2013. – Vol. 26 (65). № 1. – P. 284-288.

In the article, availability of standards of humanism in the sphere of responsibility for economic crimes is analyzed on the basis of provisions of the Criminal Code of Ukraine, the controversial nature of the changes in the criminal law concerning responsibility for economic crimes is determined.

Keywords: economic crime, humanization of responsibility, mitigation of criminal punishment, decriminalization of crimes, economic crimes.